

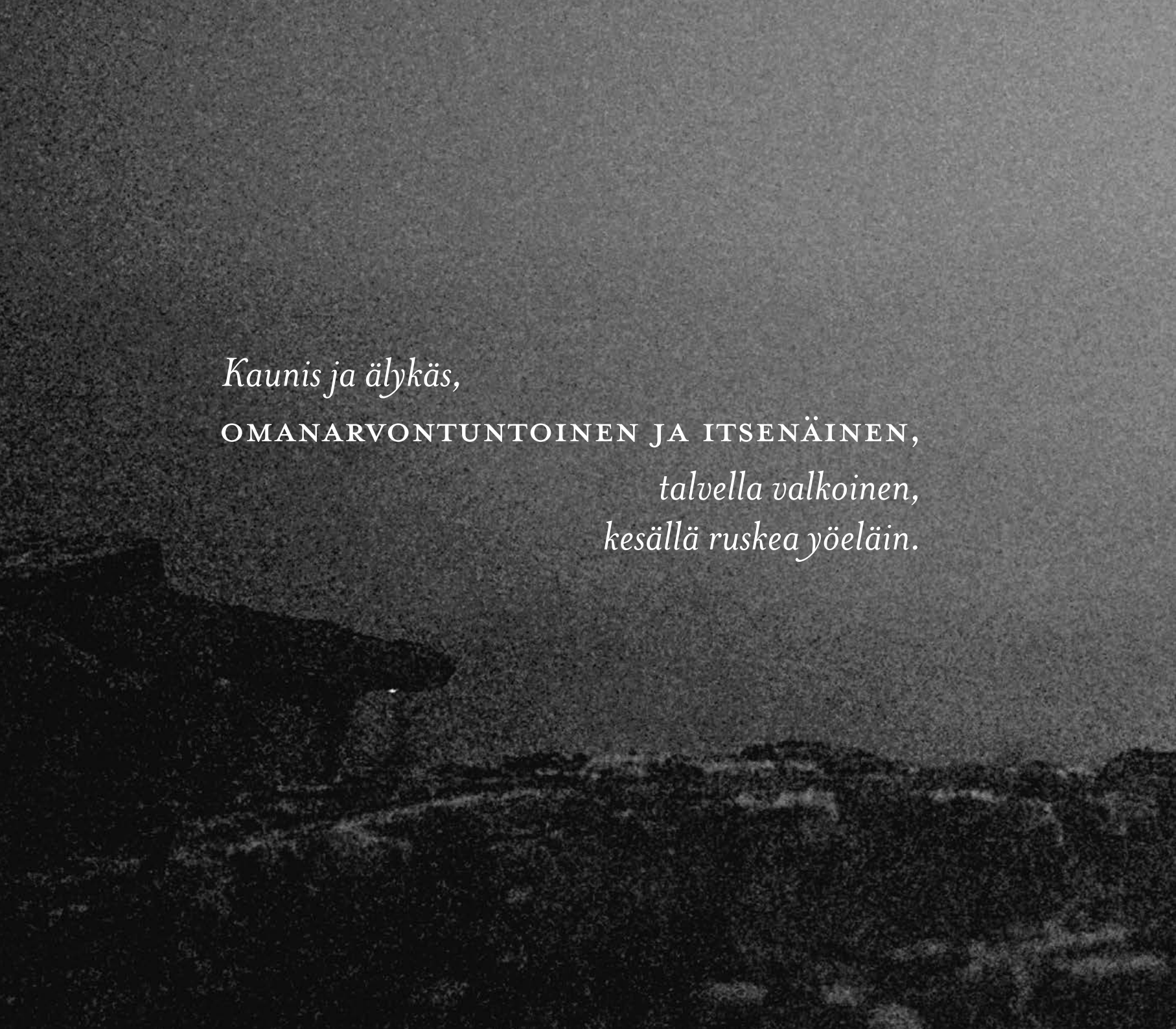
EIJA KUJANSUU

METSÄ JÄNIS

utelias älykkö

DOCENDO

Kaunis ja älykäs,

OMANARVONTUNTOINEN JA ITSENÄINEN,

*talvella valkoinen,
kesällä ruskea yöeläin.*

Eija Kujansuu

METSÄJÄNIS

utelias älykkö

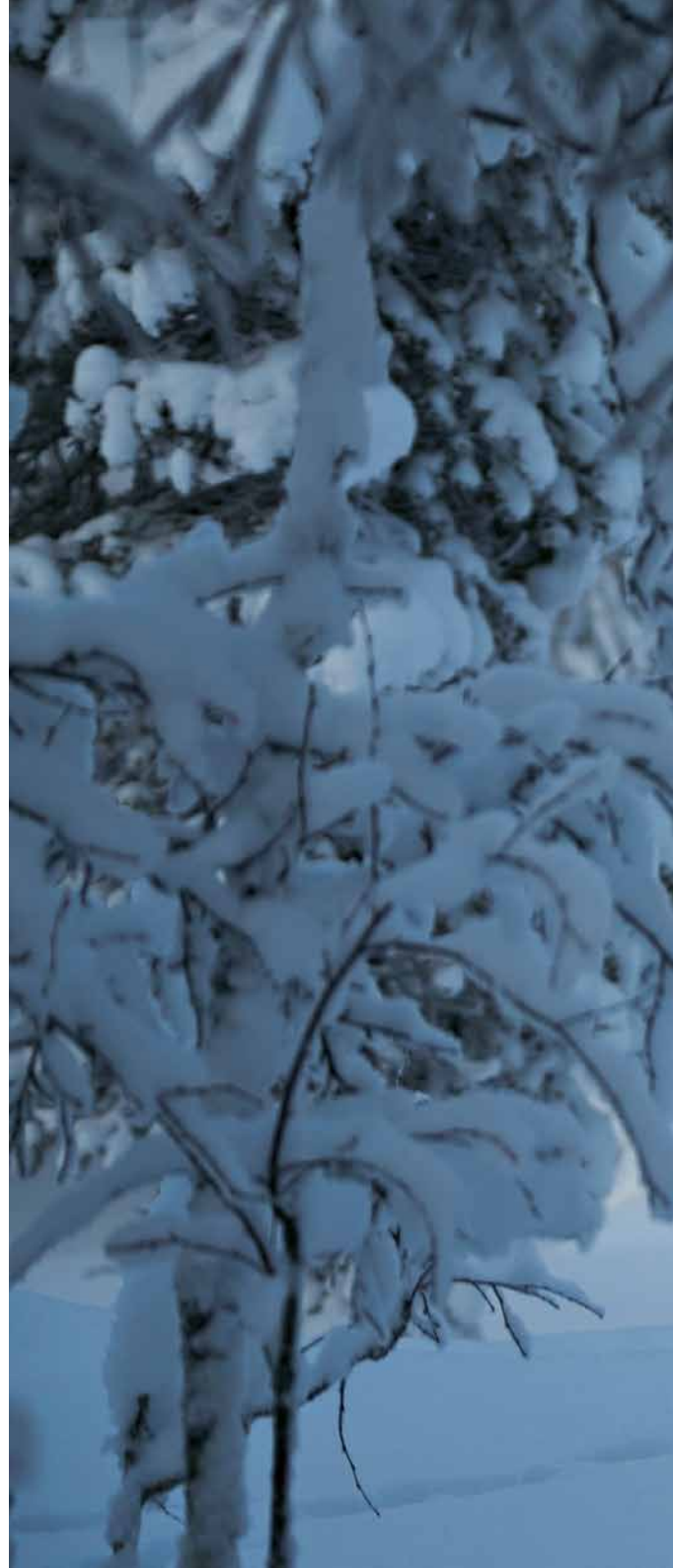
Copyright © Docendo Oy ja Eija Kujansuu 2021

Kuvien copyright © Eija Kujansuu, jos ei muuta mainittu

*Ulkoasu: Elina Reineck
Kustannustoimitus: Matti Karhula*

*Kustantaja:
Docendo Oy, Jyväskylä
Puh. 044 727 0250
www.docendo.fi
info@docendo.fi*

*ISBN 978-952-291-954-0
Paino: Balto print 2021*

I

ALUKSI 9

II

METSÄJÄNIS NAAPURINA

*Tarinaa jäniksen ja ihmisen ystäväyydestä
ja jänissuvun elämästä 15*

III

JÄNISTEN PERUSPIIRTEITÄ

Jänisten ominaisuuksista ja tavoista 111

IV

TALVINEN METSÄ
ELINYMPÄRISTÖNÄ 155

V

LOPUKSI 173

I

Aluksi

METSÄJÄNIS, TUO KAUNIS JA ÄLYKÄS eläin, on sopeutumisen mestari. Se on päätyntä Suomen eläimistöön seuraamalla sulaneen jäätikön alta vapautuneelle maalle levinneitä kasveja. Valtaosa maailman metsäjäniksistä elää pohjoisella havumetsävyöhykkeellä, johon Suomikin äärikärkiään lukuun ottamatta kuuluu. Metsäjänisten elinalue on havumetsävyöhykettä laajempi, eli reuna-alueiden eläimet ovat levittäytyneet myös avoimelle tundralle ja lehtimetsiin. Metsäjänisyhteisöjen tavat ja tottumukset vaihtelevat niiden elinalueen mukaan. Ruokavalion, aktiivisuusaikojen ja viholisten lisäksi elinalue vaikuttaa jopa jänisten turkin väritykseen. Tämä kirja kertoo havainnoin ja kuvin metsäjänisten elämästä pohjoisissa olosuhteissa, Inarin Lapin eteläosassa, jossa kylmät, lumiset talvet ja rajut ja valoisat lyhyet kesät määrittelevät vuodenkiertoa.

Metsäjänis on sopeutunut elämään pohjoisessa. Täkäläisille jäniksille kasvaa valkoinen talviturkki, joka pitää ne lämpiminä kylmimilläkin pakkasilla. Jänikset ovat myös sopeutuneet kulkemaan lumella – keveiksi eläimiksi niillä on suurrehkot kypälät, joita ne voivat vielä levittää tarpeen mukaan. Näille ominaisuuksille on käyttöä, sillä pohjoisimmassa Suomessa lumisen kausi kestää kuudesta seitsemään kuukautta ja lämpötila voi laskea viikoiksi –35 asteeseen, kylminä talvina jopa alemmas. Hämmästyttäväksi jäniksen selviytymisen näissä olosuhteissa tekee se, että jänis ei tee pesää suojakseen

eikä se kerää talvivarastoja, niin kuin saman alueen myyrät, pikkulinnut ja oravat.

Metsäjänis on aktiivinen pääasiassa öisin, mikä vuoksi jänis jää valtaosalla levinneisyysaluettaan salaperäiseksi hahmoksi. Ranskalaisessa luontokeskuksessa tiedusteluni siitä, mistä päin Écrinsin kansallispuistoa voisin helpoiten löytää jäniksiä kuvattavaksi, herätti lähinnä hilpeyttä, ja vastaukseksi sain vain pään pudistelua. Alpeilla jänistutkijoidenkin on tyytyminen lumijälkiin ja jänisten papanoihin, sillä

pimeät yöt ja ylävuoristo elinpaikkana kätkevät jäniksen aktiivisen vaiheen tehokkaasti. Pohjoisessa tilanne on toinen: kevään ja kesän valoisat yöt tekevät nämä kiehtovat yöeläimet näkyviksi. Kun jänikset mukautuvasina eläiminä ovat lisäksi sopeutuneet kesän yöttömään yön liikkumalla kaikkina vuorokaudenaikoina, alue on jäniskuvaajan ja -tutkijan unelmaseutua. Syksyllä

jänikset ryhtyvät jälleen yöeläimiksi. Ne lähtevät liikkeelle illan hämärtyessä ja vetäytyvät lepäämään aamun valjetessa.

Olen havainnoinut ja kuvannut jänisten elämää samalla seudulla yli viisi vuotta, kaikkina vuoden- ja vuorokaudenaikoina. Arkojen villieläinten, kuten jänisten, kuvaaminen arkisissa tilanteissa ulkona eläinten joukossa edellyttää pitkäjänteistä, rauhallista ja luottamusta herättävää toimintaa. Tällä tavalla syntynyt havaintomateriaali tunnistettavissa olevien jänisyksilöiden ja jänissuvun elämästä on ainutlaatuista.

~
**JÄNISYSTÄVÄNI ON
VILLI ERÄMAAJÄNIS,
JA SELLAISENA SE ON
KOHTAAMISISTAMME
HUOLIMATTA PYSYNYT.**

*Tunnistamisen
helpottamiseksi
kuvat rinnakkain:
vasemmalla
kesäpukuinen
metsäjänis,
oikealla rusakko.
Rusakon
kuva: Pekka
Ylipaavalniemi*

Parhaat asiat elämässä tulevat usein yllätyksinä tai ovat kiinni pienistä valinnoista. Niin alkoi tämäkin matka metsäjänisten elämään. Palatessani kuvamasta riekkoja miltei astuin lepäävän jäniksen päälle ja havaitsin mökkeileväni – ja varsin pian asuvani – metsäjäniksen naapurina. Jänis oli nuori, rohkea ja utelias, ja se halusi alkusäikähdyksestä toivuttuaan nähdä lähempää, kuka sen herätti kesken unien.

Ensikohtaaminen johti tutustumiseen ja lopulta ystävyyssuhteen syntymiseen.

Jänisystäväni on villi erämaajänis, ja sellaisena se on kohtamisistamme huolimatta pysynyt. Silti se on kohtelias naapuri, joka käy tervehtimässä aina ohikulkiessaan. Vuosien mittaan se on esitellyt minulle elinkumppaninsa ja poikasensa. Se on ylläpitänyt suhdetta, vaikka sen elinpiiri on laajentunut iän kart-

tumisen myötä – vierailut ovat vain harvenneet. Välillä se retkeilee vakinaisen elinpiirinsä ulkopuolella pidempiä, useiden viikkojen vaelluksia.

Jänisystäväni on päättäväinen, älykäs ja rohkea. Itsenäinen, varma ja huoleton, täynnä perusteltua itsetuottamusta. Hyväntuulinen, ilkeäkurinen ja leikkisä. Omanarvontuntoinen ja ylpeä. Se suree, loukkaantuu ja pahastuu. Fiksuna eläimenä se väistää uhkaajiaan ja pyrkii pitämään itsensä erossa tilanteista, joissa se joutuu hyödyntämään nopeuttaan ja älyään pysyäkseen hengissä. Ja samanlaisia ovat useimmat sen lajitoverit, jotka elävät ensimmäistä elinvuottaan pidemmälle.

Kaikki eivät ehkä yhdistä näitä ominaisuuksia metsäjänikseen, mistä kertoo metsäjäniksen latinankielinen nimikin, *Lepus timidus*. *Timidus* nimittäin väittää metsäjänistä araksi, säikyksi, epävarmaksi, ujoksi, pelokkaaksi tai kainoksi hissukaksi, jolla ei ole itseluottamusta eikä rohkeutta. Nimeäjien virhearvio johtuneee siitä, että metsäjänis on yöeläin ja siten hankalasti havainnoitavissa. Myös metsästyskauden alkaminen Suomessa jo 1.9. kertoo siitä, että ihminen tuntee huonosti jäniksen elämää ja vuodenkiertoa. Syyskuun alussa elokuun poikaset ovat vasta hellyttäviä karvapalloja, jotka opettelevat vielä ihan perusasioita, kuten ruuan kurkottelemista ja mahan pesua ja osaavat syödä ja suojautua vain loppukesän ja alkusyksyn olosuhteissa.

Suurin osa metsäjäniksistä elää Suomessa, Ruotsissa, Norjassa, Venäjällä ja Japanissa sekä jääkauden jäänteinä Irlannissa, Skotlannin nummialueilla ja Alpeilla ylävuoristossa. Pieniä metsäjänispopulaatioita

löytyy myös Baltiasta, Puolan itäosista, Valko-Venäjältä, Mongoliasta, Kazakstanista ja Kiinan koillisosista. Lisäksi ihminen on siirtänyt metsäjäniksiä alueille, joilla niitä ei luonnostaan kasva.

Etelä- ja Keski-Suomessa tapaa nykyään useammin rusakon (*Lepus europaeus*), 1800-luvun lopun tulokkaan, kuin metsäjäniksen. Pohjoisessa rusakot eivät vielä selviä. Metsäjänis on sirompi ja kaunismuotoisempi kuin rusakko, ja sen kesäturkki on harmaan tai ruskean sävyinen. Rusakon turkki on ruskean mustan kirjava. Metsäjäniksen talviturkki on valkoinen, rusakkokin vaalenee talveksi, muttei valkene.

Metsäjänikset suosivat metsiä ja tunturialueita, kun taas rusakot ovat avoimien peltoaukeiden ja metsänreunojen jäniseläimiä. Eläessään samalla alueella metsäjänikset ja rusakot kilpailevat samasta ruuasta, ja niillä on yhteiset viholliset. Ne voivat myös risteytyä, ja risteymät ovat lisääntymiskelpoisia.

Tässä kirjassa keskitytään metsäjänikseen. *Metsäjänis naapurina* -osassa on havaintoja jänissuvun elämästä yhdessä ojanotkossa sekä jäniksen ja ihmisen kohtaamisista. *Jänisten peruspiirteitä* -osa kuvaa jänisten ominaisuuksia ja tapoja, joissa näkyy niiden pohjoisen elinympäristön vaikutus. Pohjoisen talven erityisolosuhteita on käsitelty *Talvinen metsä elinympäristönä* -osassa. *Lopuksi* -osassa on muutama sana jänisten kuvaamisesta, Suomen jäniskannasta ja vielä tutkimattomista asioista jänisyhteisön elämässä. Osioita voi lukea myös toisistaan erillisinä.

Hyvän käsityksen jänisten elämästä saa jo selaimella kirjan kuvat. Kuvista toivon olevan iloa myös nuoremmille pupujen ystäville.

II

Metsäjänis
naapurina

JÄNIS SÄNTÄSI KATAJAPENSAAN alta kaartaen kohti ojanpenkkaa jättäen minut tele kuvausvalmiina maanamaan huoletonta asteluani. Vähän ennen viimeistä pengertä ja pudotusta ojanotkelmaan jänis yllättäen jarrutti, pysähtyi ja vilkaisi taakseen. Kun kukaan ei seurannut ja häiritsijäkin tuijotti katajapensaan vieressä hämmästyneenä nyt pysähtynyttä jänistä, jänis jäi niille sijoilleen.

Se tuijotteli vierasta ja näytti hivenen pohdiskelevan. Puiden välistä siilaava valo läikähteli kamerassa, ja jänis seuraili valon leikkiä, mutta ei säikähtänyt sitä. Pattitilanne jatkui: en uskaltanut liikahtakaan ja jänis ei näyttänyt tuntevan tarvetta. Se oli kotonaan, syysaurinko lämmitti sen kylkeä ja tuuli heilutteli kevyesti pienempiä ruohoja ja oksia. Jäniksen pysähdyspaikka oli hyvin valittu, selän takana oli vajaan puolen metrin loikalla pääsy näkösuojaan ja kumarruksen päästä löytyi syötävää. Avoimella mäntykan-kaalla sillä oli vapaa juoksulinja kaikkiin suuntiin.

Tuumailu johti päätökseen ja jänis venytteli nautinnollisesti. Se taivutti selkensä kaareksi etujalkoihinsa tukien, kuono kohti taivasta ja takapuoli pystyssä. Takaa matalalta paistava aurinko sai jäniksen turkin reunuksen loistamaan. Nostin kameraa rauhallisesti, ja ensimmäinen tarkka todiste kohtaamisesta tallentui kilahtaen kameraan. Yllättäen liike, ääni tai tuijotuksen katkeaminen vapautti jäniksen lopullisesti, ja se pisteli poskeensa vieressään kasvaneet ruohokasvit yksitellen, aloittaen yläpäästä ja

päätyen yllättävän pikaisesti puoli metriä alempana maan pintaan. Näin loppusyksystä sen ei tarvinnut edes kurkotella. Kasvit olivat vielä vihreitä, mutta pystyssäsojottamisen sijaan ne kumarsivat jo tyylikäästi kohti talvilepopaikkaansa.

Syötyään jänis lähti määrätietoisesti liikkeelle. Sen reitti kulki männynrungolta männynrungolle, ja runkojen välissä se käytti seuraavaa näkösuojana. Kunkin männyn takana se pysähtyi, ja sitten rungon takaa työntyi varovasti esiin kuono, jota seurasivat silmä ja

korva ja sitten koko syksynkirjava jänis. Sillä oli jo kesäistä enemmän valkoista naamassa ja selässä, ja vaihtopuvussaan se näytti hyvin nuorelta.

Jänis pysähtyi männyn taakse, kymmenkunta metriä katajapensaasta. Hymyilevän näköisenä se katseli rungon vasemmalta puolelta, miltä raksuttelija näin lähempää tarkasteltuna näytti. Pitkä musta kuono – teleoptiikka – ja omituinen ääni eivät vaikuttaneet uhkaavilta, joten jänis

tassutteli avoimelle kankaalle ja napsi muutaman mustikanlehden katsellessaan vierailijaa. Jänis oli pieni ja sievä, hieman lapsellisen oloinen, itseluottamusta täynnä ja utelias.

Yhtäkkiä jänis näytti säikähtävän uhkarohkeuttaan ja ryhtyi irrottautumaan tilanteesta hivuttautuen sivummalle. Se siirtyi varvulta varvulle, yhä kauemmas lähtemättä silti mihinkään. Sen silmät hakivat syötävää ja korvat varmistivat, ettei selän takana päässyt tapahtumaan mitään yllättävää. Sitten se mulkaisi minua torjuvasti ja käänsi selkensä.

~
**JÄNIS VENYTTELI
NAUTINNOLLISESTI. SE
TAIVUTTI SELKÄNSÄ
KAAREKSI, KUONO
KOHTI TAIVASTA JA
TAKAPUOLI PYSTYSSÄ.**

Aurinko kultaa venyttelevän poikasen.

Ensin tulee pää.

Poikanen pysähtyy katselemaan vierasta.

Onnellisena emon kanssa.

Uusia kohtaamisia

Poistuin varovasti heti jäniksen sitä pyydettyä, jo tietoisena siitä, että palaisin takaisin ja yrittäisin löytää sen uudelleen. Vielä samana iltapäivänä vilkuilin sen oleskelualueen suuntaan ja seuraavana päivänä lähdin varta vasten sitä etsimään. Se ei nukkunut katajapensaalla, eikä se ollut syömässä ojanreunalla. Mutta se nukkui varvikossa kohdassa, jota iltapäiväaurinko lämmitti. Lapintintit kilisivät jänikselle varoittaen tulostani, mutta poikanen nautti lämmöstä eikä jaksanut edes avata silmiään. Istuin mäntykankaalle kymmenkunta metriä jäniksestä ja jäin odottamaan sen heräämistä.

Lopulta poikanen heräili ja ryhtyi hamuilemaan syötävää. Se vilkaisi minuun päin, mutta ei ollut enää kiinnostunut – se oli tyydyttänyt oman uteliaisuutensa jo edellisenä päivänä. Otin muutaman kuvan, ja jänis jatkoi syömistä. Sitten se venytteli hieman, mulkaisi minuun päin ja käänsi jälleen mielenosoituksellisesti selkensä, joten poistuin varovasti ja jätin sen viettämään iltapäivää auringossa.

Kohtaamisten jälkeisinä päivinä näin jäniksen useita kertoja. Välillä se vietti päivää suovarvikossa, jossa syötävää oli yllin kyllin ja varvusto niin korkeaa, että korvien lasku selkää myöten ja pieni kumarus riittivät kätkemään sen ohikulkijoilta. Kun huomasi sen siitä huolimatta, se näytti sen verran sur-

keaa naamaa, että poistuin välittömästi. Joskus näin sen kauempana nukkumassa tai syömässä avoimella mäntykankaalla. Jäniksenpoikanen vietti kaksi tai kolme päivää samalla alueella, sitten se siirtyi pienen matkan päähän uudelle alueelle, josta se muutti jälleen parin päivän jälkeen. Neljänneltä alueelta se palasi takaisin ensimmäiselle, ja kierros alkoi alusta.

Samalla viikolla tunturissa oli päiväsaikaan liikkeellä useita jäniksiä. Jäniksenpoikanen ja sen emo juoksivat ylärinteeseen kuin väistäen jotakin. Vähän ennen lakea ne pysähtyivät ja hetken odottelun jälkeen poikanen leikki ja söi kivikossa. Sitten se siirtyi emonsa viereen ja istui siinä onnellisen näköisenä. Molemmilla oli jo kasvamassa paksumpi valkoinen talvikarva, poikasen pääväri oli vielä ruskea, emo oli jo enemmän valkoinen.

Kylmät, aurinkoiset päivät vaihtuivat harmaisiin sateisiin, ja kului useita päiviä ilman jänishavaintoja. Sadejakson päätyttyä löysin vihdoinkin lähimetsän jäniksenpoikasen uudelleen: se katseli vastaan vanhan kelon kannonjuuresta. Se oli tunkenut takapuolensa niin pitkälle juurakon alle kuin mahdollista, vain ruskea naama ja mustakärkiset korvat olivat näkyvisissä. Jänis värähti äkättyään minun huomanneen sen ja näytti surkealta. Varovainen tarkkailu sai sen työntymään litimpään juurakon alle tai ainakin yrittämään

~

JÄNIS OLI JO VALKOISESSA
TALVIASUSSA SYYSRUSKEASSA
METSÄSSÄ, JA SE TIESI OLEVANSA
AIVAN VÄÄRÄN VÄRINEN.

mahtua syvemmälle, eikä aiemmin tapaamastani luottavaisesta, uteliaasta, vierailuja itse säätelevästä kankaanomistajasta näkynyt jälkeäkään. Pari varovaista askelta lähemmäs selvitti syyn sen lohduttomaan ilmeeseen: naamaa lukuun ottamatta jänis oli jo valkoisessa talviasussa syysruskeassa metsässä, ja se tiesi olevansa aivan väärän värinen.

Seuraavana päivänä jänis ei enää kurrottanut kanon juuressa. Se oli siirtynyt kauemmas isompaan koloon, johon se mahtui kokonaan piiloon. Syötävää kolossa ei kasvanut, joten jossakin valaistuksessa sen oli pakko poistua näkösuojastaan. Jäniksen käytös ei ollut muuton myötä muuttunut: se tuijotti edelleen vastaan liikahtamatta, viiksikarvat väristen, joten poistuinkin jälleen hiljaksiin.

Emoa ja poikasta ei syksyn aikana enää tunturissa näkynyt, mutta yksi valkoinen jänis oli päättänyt odottaa lumen tuloa tunturin rinteellä. Kolme viikkoa se makasi päivät kivikasan kupeessa kokovalkoisessa

puvussaan harmaata kiveä vasten täysin näkyvissä. Se lepäsi siinä aurinkoisina päivinä, ja se lepäsi siinä pilvien roikkuessa puolessa rinteessä. Päiväsaikaan valkoinen jänis poistui kivikasaltaan vain pakotettuna. Välillä sen ajoivat liikkeelle korpit, välillä pahki kävelevät retkeilijät tai päiväretkeläisten irtokoirat. Sen kivikasalta johti pako-oja kahteen suuntaan vakavasti otettavien petojen varalta. Huolimattomia ihmisiä se väisti laajassa kaaressa alarinteen kautta kiertäen, palaten lenkin tehtyään takaisin lepopaikalleen.

Lähimetsän jäniksenpoikasen kanssa seurustelu-
muoto säilyi samana pitkittyneen syksyn edetessä: varovainen lähestyminen, kumarrus, katsekontakti ja poistuminen kevyesti hiippaillen tulosuuntaan. Päivästä päivään saldoksi jäi tieto, naapuri hengissä, kaikki kunnossa, mutta kuvasaalista ei juuri kertynyt. Muutamia kertoja poikanen oli hämärässä syömässä kolon lähellä varvikossa, jolloin sen vaalea hahmo näkyi jo kaukaa tummaa taustaa vasten.